

หน่วยที่ 6 ความเชื่อ และ ศาสนากับสังคมไทย

ตอนที่ 6.1 ข้อพินิจเบื้องต้นเรื่องความเชื่อและศาสนา

6.1.1 ความเชื่อและศาสนาในแง่วัฒนธรรม

- **ในสังคม** ความเชื่อเป็นส่วนรวมเกิดเป็นระบบขึ้นในสังคมซึ่งโดยมากเรียกว่า “ศาสนา” เป็นเรื่องทางสังคมโดยตรง เป็นปัจจัยเชื่อมโยงสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนสถาน

- **ในแง่การสร้างสรรค์** การยกระดับวัฒนธรรมและความสืบเนื่องทางวัฒนธรรม จนกลายเป็นอารยธรรม ศาสนา และความเชื่อเป็นทั้งเหตุโดยตรง เป็นปัจจัยโดยตรงและโดยอ้อมที่จะทำให้เกิดอารยธรรมในสังคมหรือของชนชาติใดชนชาติหนึ่งจากจุดศูนย์กลางอารยธรรม เช่น พุทธศาสนา คริสต์ศาสนา ศาสนาอิสลาม เป็นศาสนาหลักที่สร้างอารยธรรมหรือมีส่วนสร้างอารยธรรมของ

หลายชาติ หลายภาษา และยังเป็นจักรกลสำคัญในการเปลี่ยนแปลงและในความเป็นไปของอารยธรรมโลกปัจจุบัน

6.1.2 ความเชื่อ ศาสนา ลัทธิ ปรัชญา

1. ความเชื่อ

ข้อสำคัญในเรื่องของความเชื่อหรือการเชื่อ คือการประกาศว่าตนเชื่ออะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางศาสนา ความเชื่อที่เกิดจากรากฐานของศาสนานี้เป็นเรื่องสำคัญเพราะแสดงว่าเมื่อต้องประกาศว่า เชื่อสิ่งใด สิ่งหนึ่ง เช่น เชื่อพระเจ้าองค์เดียว ผู้ทรงมหิธานุภาพ ก็หมายความว่า มีผู้ไม่เชื่อสิ่งนั้นอยู่ด้วย เมื่อกล่าวถึงความเชื่อที่เป็นระบบ ย่อมหมายถึง เรื่องของชนหมู่มาก เป็นเรื่องทางสังคม มีผลกระทบกว้างขวางมากขึ้น

2. ศาสนา ลัทธิ ปรัชญา

ศาสนา มักกล่าวว่าคือ ระบบความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ศาสนามีใช้มานานในทางพุทธศาสนา แปลโดยตรงตามศัพท์ว่า คำสอน การสอน

ศาสนา หมายถึง คำสอนเท่านั้นไม่พอ เพราะศาสนามีฐานะเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม คำสอน เป็นเพียงส่วนหนึ่งของศาสนาเท่านั้น ความเชื่อและศาสนาอื่น ๆ มักเรียกว่า “ลัทธิ”

ลัทธิ หมายถึง สิ่งที่ได้รับเอามานับถือ ความหมายใกล้เคียงหรือเป็นส่วนหนึ่งของคำว่า “ศาสนา”

ปรัชญา ในทางตะวันออกนี้โดยเฉพาะในอารยธรรมอินเดีย – จีน แล้ว ศาสนาและปรัชญาไม่ได้แยกออกจากกันเด่นชัด ในทางพุทธศาสนาและทางพราหมณ์ย่อมเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ปรัชญาความคิดจึงแยกจากศาสนาไม่ได้ เพราะเป็นเครื่องมือหรือความเห็นที่ถูกต้องเป็น “ปัญญา”

6.1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับกำเนิดศาสนา

พวกหนึ่งคิดว่า เรื่องความเชื่อหรือศาสนานั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เป็นเรื่องที่เกิดมาพร้อมมนุษย์ มนุษย์ต้องมีความเชื่อหรือระบบความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง

พวกหนึ่งคิดว่า ศาสนาเกิดขึ้นเพราะความกลัว มักคิดว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทรงอำนาจอาจบันดาลให้ดีให้ร้ายได้ จึงเกิดพิธีกรรมเพื่อทำให้สิ่งเหล่านั้นพอใจ

บางพวกไม่ได้สนใจเรื่องกำเนิดเท่าใดนัก เห็นว่าน่าจะศึกษาในฐานะเป็นปรากฏการณ์ในสังคม ยอมรับว่าศาสนาเกิดขึ้นมาแล้ว ควรพิจารณาเพียงว่าทำหน้าที่อะไรในสังคม สังคมใช้ศาสนาอย่างไร ศาสนากำกับสังคมอย่างไร

6.1.4 ระบบสำคัญต่าง ๆ ของศาสนา

- ความเชื่อต่าง ๆ ในสังคมหนึ่ง ๆ เมื่อรวมกันเป็นระบบมีส่วนกำกับแนวทาง แนวคิดของคนในสังคมเกิดเป็นกฎเกณฑ์หรือระบบทางจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียม พิธีกรรม ศีลธรรม

จริยธรรม ศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ระบบความเชื่อโดยรวมเช่นนี้เราเรียกกันว่า ศาสนา ความเชื่อหรือระบบความเชื่อส่วนแรกนั้นเป็นเรื่องทาง “ปรัมปราคติ” ซึ่งมนุษย์ใช้อธิบายหรือบันทึกเรื่องราวทางความเชื่อ

- ระบบความคิดที่เกี่ยวข้องกับ “ปรัมปราคติ” โดยตรง คือ ความคิดเรื่อง “จักรวาลวิทยา” อันแสดงให้เห็นว่า คนในสังคมนั้นเห็นว่าระบบจักรวาลเป็นอย่างไร แบ่งเป็นกี่ส่วน มีอะไรเป็นส่วนผลักดันให้เป็นไปหรือสร้างขึ้นมาอย่างไร จะสิ้นสุดลงอย่างไร ศาสนาทุกศาสนา โดยเฉพาะศาสนาสำคัญของโลกต่างก็มี “ระบบศิลปธรรมจริยธรรม” อาจแตกต่างกันด้วยข้อบังคับหรือการบังคับกวดขัน

- ระบบเรื่องการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในศาสนา ก็เป็นเรื่องสำคัญเพราะจะเป็นส่วนกำหนดแนวทางปฏิบัติหรือ “มรรค” ที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น ๆ ความประพฤติทางศีลธรรมจรรยาอย่างเดียวย่อมไม่พอ ต้องมีการเตรียมตัวในด้านต่าง ๆ ในส่วนนี้มักผูกอยู่กับ “ระบบของพิธีกรรม” อันเป็นพื้นฐานเดิม

- เมื่อพิจารณาระบบต่าง ๆ ในศาสนาที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ศาสนาผูกพันหรืออาจเรียกได้ว่าเกิดในสังคม เปลี่ยนแปลงไปในสังคม ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลง เป็นเครื่องกำกับความคิด ความอ่าน เป็นเครื่องบังคับพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นเครื่องสร้างศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ

6.1.5 ศาสนากับสังคม

- ศาสนากับสังคมตั้งแต่หน่วยแรก คือ *ครอบครัว* ศาสนาย่อมมีส่วนในเรื่องกฎเกณฑ์ ข้อบังคับทางเพศ การแต่งงาน พฤติกรรมความคิดเห็นของบุคคลในสังคมต่อเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน และในอนาคต นั้น ศาสนามีส่วนกำกับแนวคิดทั้งสิ้น

- ถ้าพิจารณาอีกแง่หนึ่ง ศาสนามีส่วนกำหนดหรือทำให้เกิดชนชั้นทางสังคมด้วยการที่บุคคลเกิดมาไม่เท่าเทียมกัน ศาสนาเป็นสถาบันเดียวที่ตอบคำถามนี้ได้ ไม่ว่าจะกล่าวว่าเป็นเรื่องของพระเจ้าเป็นเจ้า เรื่องกรรม อาจจะใช้ศาสนาอ้างในเรื่องชนชั้นสูง หรือพระ มีสิทธิพิเศษมากกว่าคนธรรมดา

นอกจากนี้ศาสนายังเกี่ยวแก่เรื่องเศรษฐกิจ ด้วยเป็นแหล่งรวมของศรัทธา มีเรื่องของเศรษฐกิจการเงินเข้าไปเกี่ยวข้องมาก ศาสนายังมีส่วนกำหนดทิศทางการเมืองอีกด้วย การอ้างสิทธิหรือความชอบธรรมในทางการเมืองการต่อสู้ทางการเมือง มักใช้หรืออิงศาสนาหรือความเชื่อของคนในชุมชนนั้น เนื่องจากศาสนากับสังคมนับเนื่องเกี่ยวพันกันหลายด้าน จึงมี “การศึกษาศาสนา” ทางวิชาการในแง่ต่าง ๆ

- การศึกษาศาสนาที่เป็นวิชาการโดยตรง ไม่คำนึงถึงเรื่องความเชื่อส่วนตัว เกิดในราวสองร้อยปีมานี้ เริ่มด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ต่าง ๆ และในที่สุดก็ศึกษาเป็นวิชาศาสนา เรียกว่า RELIGIOUS STUDIES หรือแปลว่า ศาสนศึกษา

- *ศาสนศึกษา* ศึกษาทั้งแง่คำสอน ด้านศีลธรรม จริยธรรม โลกทัศน์ จักรวาลวิทยา เรื่องความหลุดพ้น ปรัชญาความคิด เรื่องทางเทววิทยา พิธีกรรม ตลอดจนประวัติศาสตร์ พัฒนาการของศาสนา ความสัมพันธ์ของศาสนากับสถาบันอื่น ๆ ในสังคม

ตอนที่ 6.2 ลักษณะความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย

6.2.1 ความเชื่อดั้งเดิม

1. ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดา

- ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดาเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปทางศาสนาในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสังคมไทยยังมีความเชื่อเช่นนี้อย่างมั่นคง ปรากฏการณ์แทรกซึมอยู่ในเรื่องต่าง ๆ

- ความเชื่อดั้งเดิมยังเข้าไปอยู่ในเรื่องกฎหมาย กระบวนการทางกฎหมายอีกด้วย

2. การนับถือบรรพบุรุษ

การนับถือบรรพบุรุษนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับระเบียบประเพณีของครอบครัว โดยเฉพาะเรื่องการแต่งงาน จะต้องมีการบูชาบรรพบุรุษเป็นอันดับแรก

- ระเบียบระบบต่าง ๆ ที่เกิดจากการนับถือผีसाงเทวดา บรรพบุรุษนี้เป็นพื้นฐานโดยตรงของสิ่งที่เรียกว่า “จารีต” หรือ “จารีตประเพณีในสังคม” ซึ่งเป็นพื้นฐานของกฎหมายดั้งเดิมของไทย เช่น กฎหมายมั่งรายศาสตร์ กฎหมายต่าง ๆ ในประชุมกฎหมายตราสามดวง

3. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องข้าว

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตร มีเรื่องการเพาะปลูกโดยเฉพาะเรื่องการปลูกข้าวเป็นเรื่องสำคัญ

- **ประเพณีที่เนื่องด้วยข้าว** มีตั้งแต่การเริ่มไถนา มีพิธีของหลวงเป็นปฐม เรียกว่า “พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ” เมื่อข้าวตั้งท้องมีพิธีทำขวัญข้าว มีการบูชาแม่โพสพ ซึ่งเป็นเทพีแห่งข้าว ประเพณีสืบเนื่องด้วยข้าว เช่น การรวมกันทำฝายทำนบ การลงแขก คือ การรวมแรงกันไปช่วยเกี่ยวข้าว การละเล่นต่าง ๆ อันเนื่องด้วยข้าว เช่น เพลงเกี่ยวข้าว การทำบุญเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ เช่น บุญข้าวกระยาสารท

4. ความเชื่อเรื่องโลกจักรวาลและกำเนิดคน สัตว์

คนไทยมีตำนานเล่าเรื่องกำเนิดโลกจักรวาล และการสร้างคน สัตว์ อยู่หลายสำนวน สรุปเป็นสำคัญ 3 อย่าง

ตำนานกลุ่มแรก มีจุดสำคัญอยู่ที่แกนหรือ ฝี่ฟ้า กล่าวว่ แกน เป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นผู้วางกฎระเบียบ และควบคุมดูแลให้มนุษย์อยู่ในระเบียบ และลงโทษเมื่อมนุษย์ประพฤติผิด

ตำนานกลุ่มที่สอง กล่าวคือ ชนชาติต่าง ๆ เกิดมาจากน้ำเต้าใบใหญ่ มีเทวดาหรือแกนมาเจาะน้ำเต้า มีชนชาติต่าง ๆ ออกมาจากน้ำเต้าตามลำดับ สืบเป็นเผ่าพันธุ์ของชนเผ่าต่าง ๆ

ตำนานกลุ่มที่สาม กล่าวถึง มนุษย์คู่แรก เช่น ปุสัณกะสาयाสังกะสี หรือยักษ์ ปฐมกัปคู่แรก เป็นต้นกำเนิดของมนุษย์ทั้งปวง และเป็นผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ

6.2.2 ศาสนาที่มาจากอินเดียและศาสนาอื่น ๆ

- การรับนับถือ “ศาสนาจากอินเดีย” คือ ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา เป็นไปตามธรรมชาติแห่งการรับวัฒนธรรมอารยธรรม ศาสนาจากอินเดียเข้ามาพร้อมวัฒนธรรมแขนงอื่น ๆ มีเรื่องทางอักษรศาสตร์ การเมืองการปกครอง เป็นต้น
 - ในด้านศาสนาอื่น ๆ นั้น ศาสนาที่มีศาสนิกมากอีกศาสนาหนึ่งคือ “ศาสนาอิสลาม” ซึ่งมีหลักปฏิบัติโดยรวมของสังคมเท่าเทียมกัน
 - ศาสนาสำคัญอีกศาสนาหนึ่งซึ่งเข้ามาในประเทศไทยมานานแล้วคือ “คริสต์ศาสนา” มีกลุ่มโรมันคาทอลิก ต่อมา มีกลุ่มโปรเตสแตนต์ ทั้งสองกลุ่มนี้พยายามเข้ามาเผยแพร่ศาสนาพร้อม ๆ กับนำความเจริญทางวิทยาการด้านต่าง ๆ
 - ศาสนาจากอินเดียที่เป็นกระแสใหม่ เช่น ศาสนาลิกข์ เข้ามาพร้อมกับชาวอินเดียที่เป็นพ่อค้าในรุ่นหลัง
 - ปัจจุบันมีแขนงหรือสาขาความคิดของศาสนาพราหมณ์หรือจะเรียกว่าศาสนาฮินดูก็ได้ เข้ามาเผยแพร่อยู่มาก โดยเฉพาะกลุ่มที่ยึดถือและตีความใช้คัมภีร์ภควัทคีตาเป็นหลัก

6.2.3 ลักษณะการนับถือศาสนาในสังคมไทย

- โดยรวมแล้ว คนไทยมีความเชื่อหรือนับถือศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว อาจกล่าวได้ว่าคนไทย “ใช้ศาสนา” มากกว่าศาสนาบังคับให้เป็นไปในทุกเรื่อง ดังนั้นเมื่อจะรับนับถืออะไร จึงเกิดการ “เลือก” มาเท่าที่จะเหมาะแก่เรื่องหรือแก่สังคมไทย
- ความเชื่อและศาสนาที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อศาสนาที่มาจากอินเดียรุ่นแรก คือ พุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์นั้น อยู่ร่วมกันจนแยกไม่ออก ต่างก็มีหน้าที่ของตนในสังคมอย่างสมดุลพอควรทั้งในทางปฏิบัติและในชีวิตประจำวัน

6.2.4 สังคมไทยในฐานะเป็นสังคมพุทธศาสนา

- การที่กล่าวว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธนั้น คงจะหมายได้เพียงว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักที่คนไทยโดยมากและคนไทยทุกระดับยอมรับนับถือ
- เมื่อพิจารณาตามหลักฐานต่าง ๆ เช่นตำนาน ก็ จะเห็นการปรับเปลี่ยนทางความเชื่อจากความเชื่อดั้งเดิมทั้งการปรับโดยสันติหรือปรับโดยขัดแย้งในส่วนที่เพื่อรับพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เข้ามาจนกลายเป็นหลักของความเชื่อแล้ว เมื่อมีศาสนาอื่น

1. แนวคิดสำคัญในพุทธศาสนาแบบไทย

- แนวคิดสำคัญในพุทธศาสนาในสังคมไทย คือ “เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด” และเรื่อง “เวรกรรม”
- การรับแนวคิดเรื่องกรรมเข้ามาในสังคมไทยนั้น มีผลหลายด้านคือ
 1. การเป็นข้อกำหนดทางจริยธรรมศีลธรรม
 2. การเป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายความหลากหลายของสังคม
 3. การเป็นเครื่องช่วยเลื่อนชั้นทางสังคม
 4. การที่คิดว่าการทำบุญคือการบริจาคสิ่งของ
 5. การมีโลกทัศน์ที่เปิดกว้างพอควร

2. การใช้พุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน

- ความจริงแล้วการใช้ศาสนาในชีวิตประจำวันของคนไทยในที่นี้อาจจะไม่จำกัดเฉพาะพุทธศาสนา จะเรียกว่าเป็นการใช้ความเชื่อ – ศาสนาของสังคมไทย โดยรวมก็ได้ พุทธศาสนาในที่นี้จึงหมายรวมไปถึงความเชื่อดั้งเดิม และอาจครอบคลุมไปยังศาสนาอื่น ๆ ที่คนไทยนับถือด้วยบางส่วน

- ความเชื่อและศาสนาสนองความต้องการพื้นฐานของคนในสังคมในแบบอื่น ๆ ด้วย

- 2.1 ศาสนาความเชื่อเป็นระบบการประกันภัย
- 2.2 ศาสนาความเชื่อเป็นระบบการสั่งสม
- 2.3 ศาสนาความเชื่อเป็นเหมือนระบบการส่งหรือการนำบุญกุศลไปสู่ผู้อื่นหรือภพอื่น

3. วัดกับสถาบันอื่น ๆ ในสังคมไทย

ในแง่ของสังคม พุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่ง สังคมไทยมีสถาบันหลักที่เรียกได้ง่าย ๆ ว่า “บ้าน วัด และวัด” สถานที่ที่สำคัญที่สุดคือ “วัด” ในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีวัดอย่างน้อยวัดหนึ่ง เป็นศูนย์กลางของชีวิต เพราะวัดมีความสำคัญในแง่ศาสนาความเชื่อ วัดทำหน้าที่หลายอย่างในสังคม “หน้าที่สำคัญที่สุดคือเป็นโรงเรียนสอนวิชาหนังสือ สอนเด็กให้อ่านออกเขียนได้ “เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน”

ตอนที่ 6.3 ความเชื่อและศาสนาในวัฒนธรรมไทยแขนงต่าง ๆ

6.3.1 การปกครองและกฎหมาย

- อารยธรรมการปกครองของไทยมีหลักอยู่ที่พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงเป็นศูนย์กลางของอำนาจทั้งทางโลกและทางธรรม

- แนวคิดสำคัญที่สุดในเรื่องพระมหากษัตริย์ของไทยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา คือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นบุคคลที่เป็นแบบอย่างทางศีลธรรม มีการอ้างถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนาโดย

ตรงคือ ผู้ปกครองจะต้องมีศัพทราชาศัพท์ 10 ประการ จักรวรรดิวัตร 12 ประการ ราชสังควัตถุ 4 ประการ เมื่อปกครองโดยธรรม เช่นนี้จะได้ชื่อว่า “ธรรมราชา”

- ด้าน “กฎหมาย” เมื่อผู้ปกครองต้องมีคุณสมบัติตามหลักการทางศาสนา กฎหมายที่ออกมาบังคับควบคุมเรื่องต่าง ๆ ก็ต้องอ้างศาสนาเช่นกัน ด้วยบทกฎหมายจึงเรียกว่า “ธรรมศาสตร์” หรือ ธรรมนุญ เพื่อให้กฎหมายศักดิ์สิทธิ์และมีความชอบธรรมในการบังคับใช้

6.3.1 การศึกษา

- วัดเป็นโรงเรียนสอนวิชาหนังสือ วิชาการช่าง อันรวมวิชาวิศวกรรมการก่อสร้าง การออกแบบ ศิลปหัตถกรรมแขนงต่าง ๆ ไว้พร้อมมูล เรื่องที่ใช้เรียนทั้งหมดเป็นเรื่องเกี่ยวแก่ศาสนา การที่วัดเป็นสถานศึกษาโดยทั่วถึงและกว้างขวางเช่นนี้ทำให้พุทธศาสนายังรากมั่นคง พระภิกษุมีฐานะเป็นครูบาอาจารย์ของคนทั่วทั้งชุมชนนั้น ๆ จึงเป็นหัวหน้ากำกับการต่าง ๆ ในชุมชนไปด้วยโดยปริยาย

6.3.2 ภาษา วรรณคดี และศิลปะแขนงต่าง ๆ

- ทางพุทธศาสนา ศัพท์ที่ใช้กันอยู่ในภาษาทางศาสนาก็เข้ามาอยู่ใน “ภาษาไทย” ศัพท์ที่ใช้ในภาษาไทยมีรูปภาษาสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี ศัพท์ทางวิชาการโดยมากก็พยายามผูกศัพท์จากภาษาบาลี – สันสกฤต เช่น “การปฐมนิเทศนักศึกษาใหม่ ปีการศึกษา 2547 สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช” ทั้งข้อความมีคำไทยอยู่ 2 คน (ไม่นับตัวเลข) คือ ใหม่ และ ปี นอกนั้นเป็นคำบาลี – สันสกฤต ทั้งสิ้น

- ทางด้าน“วรรณคดี” เรื่องราวที่นำมาแต่งเป็นวรรณคดีก็มาจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ คติความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีก็มาจากทางพุทธศาสนา เช่น เรื่อง ลิลิตพระลอ แม้ว่าจะเป็นเรื่องตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก ก็มีโครงหลายบทที่แสดงแนวคิดทางพุทธศาสนา

- ความเชื่อและศาสนายังเป็นบ่อเกิดของศิลปะแขนงอื่น ๆ เช่น ประติมากรรม มีทั้งรูปสลัก ลายเส้น รูปปั้น เรื่องราวทางพุทธศาสนา มักปรากฏเป็นจิตรกรรมฝาผนัง อันเป็นเสมือนบทเรียนทางศาสนาในลักษณะภาพวาดที่สอนคติธรรมทางพุทธศาสนาโดยตรง

ตอนที่ 6.4 สภาพความคิด ความเชื่อ และศาสนาในปัจจุบัน

6.4.1 ศาสนากับการเมืองการปกครอง

- ความเชื่อดั้งเดิม ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการปกครอง ลักษณะคุณธรรมของชนชั้นปกครอง รวมทั้งการอ้างสิทธิความชอบธรรมในการปกครอง การตั้งเอาความคิดความเชื่อทางศาสนาที่แปลกแยกกันมาใช้เพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง ทำให้ผลลบขยายไปใหญ่โต เพราะศาสนาเป็นเรื่องสำคัญในสังคมที่รับนับถือศาสนาอันมีพระเจ้าผู้สร้างผู้ทรงมหิทธานุภาพเหนือทุกสิ่ง

- ปัญหาทางการเมืองก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองไปด้วย การไม่ยอมรับผู้ปกครองหรือการปกครองที่มาจากผู้นับถือศาสนาอื่น เกิดตามมา ข้อนี้แต่เดิมาก็ไม่เคยมีปัญหาเจ้าเมืองของไทยคือ กรุงเทพฯ ในปัจจุบัน

6.4.2 ศาสนากับความคิดเรื่องมนุษยธรรม

- สังคมไทยในปัจจุบันอยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม ชีวิตแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไป ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ผู้คนต้องหาทางปรับตัวหรือดิ้นรนให้ดำเนินชีวิตได้ในสังคมแบบใหม่

- เรื่องการสงเคราะห์สังคมด้านต่าง ๆ ที่เห็นชัด คือการที่ศาสนาต่าง ๆ ตั้งโรงเรียน สถานศึกษา หรือสนับสนุนการศึกษา ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาสังคมโดยตรง การสร้างสถานพยาบาล การตั้งสถานดูแลบำบัดผู้ติดยาเสพติด รวมไปถึงการพยายามรักษาป่าไม้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การห่มผ้าเหลืองได้ต้นไม้อันเพื่อป้องกันไม่ให้มีผู้มาตัด สิ่งเหล่านี้แสดงว่าศาสนามีบทบาททางด้านมนุษยธรรมโดยตรงมาตลอด

6.4.3 พุทธศาสนาในปัจจุบัน

- ปัจจุบันพุทธศาสนาถูกมองว่าไม่สนองเรื่องราวทางสังคม พระภิกษุประพฤติย่อหย่อน ศาสนิกกึ่งมกมายหลงวัตถุ โดยมากปัญหาเหล่านี้เกิดเพราะพุทธศาสนาหมกมุ่นทางการศึกษาไปอย่างมาก เพราะมีผู้รับผิดชอบการศึกษาโดยตรง การเสาะหาคำตอบจากพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนายัง “มีชีวิต” อยู่ และยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยมีบทบาทในสังคมตลอดมา บทบาทของพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยรวมพอสังเขป ดังนี้

1. การผสมผสานความเชื่อและศาสนามีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาที่รับเข้ามาใหม่ได้ลงตัวดี ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก “ฮิตสิบสอง” หรือพิธีกรรม 12 เดือน ทางอีสาน
2. การสร้างโลกทัศน์และกรอบความคิดเกี่ยวกับคนและสังคม ความเชื่อหลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องกรรม กฎแห่งกรรม กฎแห่งไตรลักษณ์ เป็นคำอธิบายหลักที่สร้างกรอบความคิดและวิธีการมองโลกให้คนในสังคม
3. พุทธศาสนากับชุมชน พุทธศาสนาเข้ามาพร้อมกับการจัดตั้งระเบียบทางสังคม มีวัดเป็นศูนย์กลาง วัดจึงเป็นศูนย์รวมของผู้คนในชุมชน
4. พุทธศาสนากับการปกครอง เมื่อพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตรับพุทธศาสนาเข้ามาพุทธศาสนาก็เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของอาณาจักรไทยหรือรัฐไทย ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของศาสนจักรและอาณาจักร ความเป็น “เมืองพุทธ” เป็นสัญลักษณ์ของราชอาณาจักรไทยและเป็นศาสนาประจำชาติ

5. พุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน โลกปัจจุบันเป็นโลกของวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี โลกของทุนนิยมที่ส่งเสริมให้คนหลงใหลในวัตถุและเงินตราเป็นอุดมการณ์ที่สวนทางกับอุดมการณ์พุทธศาสนาที่สอนให้คนลดความโลภ โกรธ หลง

- น่าสังเกตว่าในสังคมไทยปัจจุบัน คนไทยยังมีความไม่มั่นคงทางจิตใจและชีวิตไม่ต่างจากคนไทยทุกสมัยที่ผ่านมา คนไทยในสังคมปัจจุบันยังต้องการ “ศาสนา” เป็นที่พึ่งอยู่มาก “ศาสนา” ก็ยังมีบทบาทสนองความต้องการทางจิตใจของคนในสังคมได้เสมอ

6.4.4 ศาสนาใหม่ในสังคมไทย

- ความจริงแล้วคำว่า “ศาสนาใหม่” นี้อาจไม่เหมาะสม เพราะบางครั้งศาสนาเหล่านี้เป็นเพียงกระแสใหม่ๆ ของศาสนาหลักแต่เดิม แนวคิดต่างๆ ก็ยังคงเดิมโดยมากเพราะบุคคลต่าง ๆ พยายามแสวงหาที่พึ่งทางกายทางใจเป็นสำคัญ มากกว่าที่พึ่งทางปัญญา

- ศาสนาทำให้พฤติกรรมของคนเปลี่ยนแปลงไปได้ง่ายที่สุดและจะทำให้สังคมเกิดแตกแยกได้ง่ายด้วย การศึกษาศาสนาให้รู้แนวคิดโดยรวมว่ามีความเป็นมาอย่างไร อยู่ในฐานะอะไรในสังคม จึงเป็นเรื่องจำเป็นต่อความมั่นคงสภาพของสังคมนั้น ๆ

คำถามท้ายหน่วย

ข้อ 1 ความเชื่อได้พัฒนามาถึงจุดสูงสุดจนเป็นระบบใดที่มีความสำคัญต่ออารยธรรมของมนุษยชาติ

ตอบ ระบบความเชื่อ ที่เรียกว่าศาสนา มีคำสอน บุคลากร พิธีกรรม ศาสนสถาน และศาสนิกผู้นับถือ เป็นองค์ประกอบ

ข้อ 2 เพราะเหตุใด ความเชื่อและศาสนาจึงเป็นสถาบันหลักทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคม

ตอบ เพราะความเชื่อและศาสนากำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์และกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ให้ทุกสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนร่วมสร้างสรรค์สถาบันอื่น ๆ ในสังคมด้วย

ข้อ 3 ความเชื่อดั้งเดิมในสังคมไทยมีอะไรบ้าง

ตอบ มีความเชื่อผีสง เทวดา ว่าศักดิ์สิทธิ์ สามารถบันดาลดีร้าย เชื่อถือบรรพบุรุษว่าสามารถคุ้มครองครอบครัว บ้านเมือง ให้อยู่เย็นเป็นสุข และความเชื่อเรื่องโลก จักรวาล

ข้อ 4 ศาสนามีบทบาทใดบ้างในด้านมนุษยธรรม

ตอบ ศาสนาเป็นตัวจักรสำคัญในการช่วยเหลือผู้ตกยาก ประสบภัย รวมทั้งรักษาสภาพแวดล้อม เพราะสามารถใช้ความเชื่อทำให้เกิดความศรัทธา และความไว้วางใจในการดำเนินการว่า ไม่มีอคติ และไม่นำทรัพย์สินที่จะไปช่วยเหลือไปใช้จ่ายอย่างไม่ถูกต้อง